

„Visszatért hozzám az emlékezet”

részletek

Járás

Anyám felül az ágyban. Ez ennél bonyolultabb. Felhúzza a felsőtestét, de nem tudja, mit csináljon a lábával, hogyan vigye le a súlypontját. Oldalra fordulva elakad a levegőben. Ülő helyzetbe húzom. Elérekom a járókeretet. Belekapaszkodik, topog, ahogy apám begyakoroltatta velem, hogy beinduljanak az izmok, majd többször is lendületet vesz. Végül feláll, nem is nagyon húzza magát, de a keret fontos, kiegyensúlyozza. Többnyire csak tartom a hóna alatt, ritkán kell emelni. Mikor áll, a kezét a helyére teszem, fent a keret két oldalán a gumival borított részen, ott a kapaszkodó, azt kell fogni. Anyám elindul. Emeli a keretet, lerakja maga elé, emeli a bal lábát, csúsztatja a jobbat. A lábfeje kicsit kifelé áll, egyszerre merev és erőtlen. A keret csattog, a papucs súrlódik. Megy a szőnyegpadlón. A küszöbnél összpontosít. Aztán a kövön – a szőnyegpadló bolyhai után a kő csúszósabb, a keret máshogy kopog. Újabb küszöb, laminált padló, ez tapadósabb, megint küszöb, megint laminált. Vonulás az ágytól a konyháig, majd a pult mellett az étkezőasztalig. Az asztalnál a törülközővel letakart szék az övé, az ajtóval és a pulttal szemben, hogy mindent beláthasson. Itt eszik, kártyázik, számos kirakósozik, beszél.

Anyám minden mozdulata idézőjelben van. „Lépked”. Csak ezért gondolok arra, hogyan járnak az emberek általában, az „egészségesek”, akiknek a mozgásora szinte reflexszerű, és minden izmuk teszi a dolgát. Helyváltoztatásuk mellékesen történik, még akkor is, ha bizonyos mozdulatokra valamiért külön kell figyelniük; járásuk nem-cselekvő cselekvés a kezdő- és végpont között. Olyan kevésbé tudatos, hogy csináltsága nem szembetűnő. Legfeljebb az látszik, hogy a mozgásnak stílusa van, a testnek mint kompozíciónak megvan a maga áramlása, vagy épp a sajátos darabossága. Anyámnak olykor a megmaradt összpontosítási képességét kell használnia, hogy a következő mozdulatot végre tudja hajtani. Van, ami reflexből működik. Van, amit kitalál, megold, összetákolja a mozdulatot. A test áramlása a-ból b-be fázisokra esik, mindegyik egy performansz.

Anyám megáll a széke mellett, aztán száznyolcvan fokban körbefordul, hátal a székeknek, és ráereszkedik. Ez nem ilyen egyszerű. Aki kíséri, először megállítja a széknél, segít lassan körbeforogni a kerettel, berakja mögé a széket, segít ráereszkedni – pontosabban fogja, amikor ráejti magát –, és betolja az asztalhoz.

Felállásnál kifordítja a széket, segít felállni és elindulni. Másfél óránként menni kell pisilni.

A kísézőnek a járókeret előtt kell haladnia. Vigyázni kell, hogy anyám ne akarjon túl nagyot lépni. Vagy segíteni kell emelni a keretet – vagy csak figyelni. Minden lépést vele együtt kell megtenni.

Nehezen szánom rá magam, de indulunk, eltelt másfél óra. Anyám szabja meg a tempót, a ritmust, hozzá idomulok, együtt mozgok vele, és külön. Lassú vonulás, csattogva és csúsztatva. Én háttal előre, anyám felé fordulva megyek. Sokáig tart, valamivel ki kell tölteni az időt. Énekelni szoktam például, mintha vidám kiránduláson lennénk, próbálom elterelni a figyelmünket arról, hogy mindketten csapdába estünk. A já idú, ságájú po Moszkvé, én pedig megyek, lépkedek, járkálok, sétálgatok Moszkvában, énekelte az 1964-es filmben (*Já ságájú po Moszkvé*, magyarul *Moszkvai séta*) az akkor tizennyolc éves Nyikita Mihalkov. A kevés olyan szovjet film egyike azokból az időkből, ami nem arról szól, hogy mit kell csinálni, hanem mindenféle örömteli apróságról. A címadó slágerét éneklek átköltve, a já idú, ságájú po kovjóré, i já v tualét projtyi szmágú, megyek, lépkedek a szőnyegen, és el tudok menni a vécéig, száljonij tyihij okeán i tundru, i tájgú – já projdú! Átvágok a sós Csendes-óceánon, a tundrán és a tajgán!

Mintha először csinálná, anyám végigdolgozza az utat. Néha nagyon elfárad, nem a távolság, hanem a feszültség miatt, a vonulásban, az elnyúló színpadon a nappali, az étkező és a véce között. Máskülönből ő is énekelne. Húszéves volt, amikor bemutatták a filmet, volt egy idősebb moszkvai szeretője. Az utolsó versszakból elénekelné, amire emlékszik – a végét mindenképpen: i vszpomnyjú o Moszkvé, és eszembe jut Moszkva, és tudnánk, ki jut az eszébe ilyenkor.

Nincs teljesen igazam – imperatívusz nem került bele a Mihalkov által énekelte filmzlágerbe, de tiltás igen: a Művészeti Tanács az eredeti változatban emigrálásra utaló szövegrészt fedezett fel. „Hajóm felett fehér vitorlát bontok, de még nem tudom, hol.” Ebből lett a végső szövegváltozatban „még nem tudom, kivel”.

Bár az is lehet, hogy egy kétsoros szavalk utközben, amit erre az alkalomra találtam ki: Nozski podnyimájém / i médlénno ságájém! Emelgetjük a lábacska-inkat, és lassan lépegetünk. Ezt akkor is ismételve, amikor anyám üldöz, csattogva, hogy utolérjen és megöljön.

A vécenél meg kell állítani, segíteni befordulni, szólni, hogy kapaszkodjon, segíteni leülni. Ha végzett, segíteni felállni, kifordulni, kimenni. Ha a tévéhez megy, akkor a másik irányba kell kifordítani a széket az étkezőasztalnál. Arrefelé is van két küszöb. A verandára jó időben jár ki, ehhez egy nagy küszöbön kell túljutni. A küszöb előtt anyám toporog, emelgeti a lábát, nekikészül. A keretet óvatosan kell átemelni. A teraszon lehet járkálni, majd a szokásos technikával leülni a kinti asztalhoz, és nézni, ahogy apám kertészkedik. A kerthez három lépcsőfok vezet le, ezeken anyám már nem tud lemenni. Kinyitjuk az összecsukható kerekesszéket, és lassan leeresztjük a kis rámpán. Az udvaron apám körbe-
tolja, megmutatja neki, mit ültetett, mi fog teremni, virágozni.

Anyám előtt megyek. Anyám meg akar ütni a járókerettel. Előrelendíti, szinte fél méterrel maga elé. Felfogom a kezemmel, hogy ne üssön akkorát, és hogy anyám ne essen előre a lendülettől. Néha a vas eléri a sípcsontomat. Megölek,

kiabálja anyám. Já tyébjá ubjú. Azt hiszem, azt is akarja mondani, hogy bjú, üt-lek, de az impulzus így tolu ki belőle. Elfáradok.

Anyám Baba Jaga, felpattan járókeretére, és azon, a tüzet hányó táltoson vág-tat utánam. Én, szegény leány, egy törölközőt hajítok magam mögé. A laminált konyhapadlón a törölköző hőmpölygő, széles folyóvá változik. A táltos kiissza a folyót és vágat tovább. Én, az árva, ekkor egy fésűt dobok magam mögé, ami sűrű és sötét erdővé változik. De Baba Jaga egy mozdulattal félresöpri a fákat, és már szinte utolér. Ekkor kitepek egy hajszálat hosszú, aranyló fonatomból és rádobom a küszöbre. Az erre hatalmas hegygé változik. Megtorpan a táltos, mér-gesen fúj, nagy nehezen átvergődik a csúcson, anyámat közben többször is leve-ti. Rohanok tovább, anyám stratégiát vált, dibukká változik, süvöltő lidércként száll mögöttem, szórja az átkait, bele akar fészkelődni a lelkembe. Elérjük a szo-báját, az R-betűvel jelzett ajtót (R mint Raiszáé), újabb küszöb következik, nem túl magas, de itt az előtér kövéről a szőnyegpadlóra kell átlépni, nem könnyű. Kinyitom az ajtót, anyám haragosan megteszi a nagy lépést, megy tovább a szo-ba túlsó végén nyíló fürdő felé, egyre gonoszabb. Mert a megaláztatása felé ha-lad, gondolom magamban – akármilyen jól csináljuk a vécztetést, akármilyen gördülékenyen, ez a legnehezebb és legmegalázóbb folyamat, amiben részt kell vennie. Anyám elcsigázottan, büszkén és zordan megérkezik.

2022. január. 17.

Naplónk háború idején 2022 februárjától március közepéig

Mindig jön valami új, amikor valami régi elmúlik: a köpködés elmúlt, helyette anyám a jobb kezének minden ujját végignyalogatja. Nemcsak evés után, hanem bármikor, amikor magára marad. A magára maradás percei azok, amikor a rejtélyes szokások megnyilvánulnak. Arra gondolok, hogy ez a nyalogatás is el fog majd múlni, jön helyette más. Talán abban is lesz nyál, valami, ami a szájjal kapcsolatos. A száj és az ujjak, neki ilyen harci eszközei maradtak. Persze az ujját szopó kisgyerekekre is gondolok, talán ez annak a témának a variációja, felnőttesítve. Anyám elegánsan csinálja, mintha egy drága vacsorán kézzel evett volna valami finomat, egyenesen feltartja az ujjait a levegőbe, és nagy odafigyeléssel tisztítja végig őket. Ennek megvan a maga hangja, ha épp elfordulok, akkor is meghallom, kiélesedett a hallásom a rejtélyes szokásokra. Anyám nem tud róla, hogy ezt csinálná, így azt sem tudja, miért csinálja. Mint minden rejtélyes szokást, ezt is nehéz elviselni, veszélyesnek is érzem, mert mindenbe belenyúl, ki tudja, mi kerül így a szájába, gondolom magamban. Ez persze csak egy elviselhető mértékű undor szofisztikáltabb megfogalmazása.

Minden elmúlik, és nem jön mindig a helyére más – anyám megtanulta, hogy hol kell megfogni a járókeretet. Megjegyezte. Bár tudom, hogy a demensek képesek tanulni, újratanulni, újralsajátítani szokásokat, ez mindig meglep. Belát-hatatlanul hullámszik a betegség. Egyszerre romlik, javul és stagnál.

Éjjel felébredtem, négy körül, szerettem volna visszaaludni, de nem sikerült. Egy rendes ember egyből felkelne, hogy pisilni vigye, gondoltam magamban.

Ha anyám végigalussza vécéztetés nélkül az éjszakát, akkor előfordulhat, hogy reggel felé órákat tölt vizeletben feküdve, nekem pedig le kell cserélnem a teljes ágyneműt. Rávettem magamat, jó volt, mert időben kaptam el a vizelések ritmusát, csak pelenkabugyit kellett cserélni, ugyanígy reggel is. Ezek az én győzelmeim, elkapni a ritmust. Ezért reggel ráérősen keltettem. A járkálásomra kinyitotta a szemét, megkérdezte, hogy reggel van-e már. Kitakartam, még a zoknija se csúszott le. Semmivel se kellett sietni. Anyám lába a zoknin keresztül meleg volt, alvás-meleg, nekem pedig jó kedvem volt, úgyhogy megmasszíroztam. Átmozgattam a bokáját, a befelé fordult lábujjait, megdörzsöltem a megmerevedett szöveteket. Eszembe jutott, mert olyan kicsi a lába, és ő is olyan kicsin feküdt ott, hogy talán a hiányzó gyerekek lábát masszírozom így. Ez csak egy töredékpillanat volt, töredékgondolat, anyám elkezdett beszélni, a megjegyzett, rögzített történeteiből kezdett mesélni. Neki ez a legfontosabb, gondoltam, hogy emlékezzen valamire, és elmondja, amire emlékszik. Milliomodjára is ugyanazt, de mindegy. Igen, ő nem gyerek, gondoltam, és ez így rendben van.

Úgy írom ezt, hogy előtte és utána megnézem, kitört-e már a háború. Anyámnak nem mondom el, pedig fontos lenne neki, hiszen Oroszország és Ukrajna van benne, és talán eszébe jutna, hogy akkor mi is benne lehetünk – hiszen ő háborúban született. Nem akarom elmondani neki, mert kímélem, bár meg kell értenem, miért. Talán mert ő nem rendelkezik a tagadás mechanizmusával, a távolítás eszköztárával, amivel ezt az iszonyatos kint és fenyegetést eltoljuk magunktól. De ha kitör a háború, meg kell majd mondani neki, a háborúban születettnek. Putyint rühelli, ez a pontos szó arra a reflexre, amivel a betegségében is érzi a rosszat. A koronavírus elmondtuk, megértette. Anyám emlékezetes mondatára gondolok: ez a járvány rosszabb, mint a háború. A távolítás eszköztára és a tagadás mechanizmusai nélkül el tudja borítani az együttérzés a világgal, nem kisebb egységekre gondol ő ilyenkor. Ne tudja az életidejében összehasonlítani a kettőt, hogy melyik a rosszabb, ezt kívánom neki. Engem pedig elfog a jeges irtózat, hogy a pacifizmus, a béke akarása mégsem természetes, mint a levegő.

2022. február 19.

A háború első napjától kezdődően – február 21-ét így tartom számon –, attól fogva, hogy Oroszország „elismerte a szakadár köztársaságokat”, felértékelődött bennem anyám élethosszig tartó közönye a háború iránt. Ő, a háborúban született, ezzel éppen a saját történetéről, az eltűnt apjáról nem vett tudomást – de ez volt talán az ellenállás egyetlen hiteles módja abban a közegben, ahol a háború végeztével is minden a háborúról szólt. És más módon, de változatlanul, továbbra is minden a háborúról szól. El kellett tekinteni tőle – élni. Most értettem meg, hogy nem az ő személyes létfeleltsége volt ez. Haragudtam rá ezért. Február 21-e óta kerülöm a háborús dalokat az esti éneklésben. Pedig máshogy szólnak itt nálunk – de elképzelem, ahogy felharsantak és harsognak, és undorodom tőlük.

2022. február 23.

Már nem lehetett tovább halogatni, ma reggel elmondtam anyámnak. Oroszország megtámadta Ukrajnát. Putyin bevonult Ukrajnába. Bángyiti, huligáni, kiabálta. Putyin – gád! Gazember.

Régi harcostársaival együtt pacifista kiáltványt szövegeznek. Így kezdődik: *Mi, demensek, akik a magunk módján jól emlékszünk a háborúra...*

2017 nyarán a szülővárosomban, a hadiflotta szokásos nyári parádéján. Minden évben nagyobb és nagyobb hadihajót állítanak ki, a tömeg ünnepel a Néva-parton. Matrózok kezét rázzák boldog családok. Nem hagyták, hogy az ország bármikor is a béke nyelvét beszélje, erőszakkal a háború beszédére szoktatták.

2022. február 24.

Anyám betegsége óta – mióta az ő nyelvvesztése közel jött hozzám, és mivel az ő nyelvvesztése az enyém is lesz, mert az anya-nyelvem, az orosz, őbelé van helyezve, őnála van, ő beszél, és én csak hozzászólok, az általam használt szavakkal és a szögletes magyar akcentussal – sokat méregetem egymáshoz a nyelveimet. Az érzelmekkel teli orosz, az anya-testűt, amit alig beszélek valójában, és az ügyesen használt magyart, amit jól beszélek – bár nem hallom, nem érzem, hogyan szól a magyarom, az én végső soron első nyelvem. Hogy hogyan hallom anyámon keresztül az orosz, leírni se tudom, nincsenek olyan szavaim, olyan érzékenyek a kicsiségre, érzésekre és humorra. Olyan hatalmasan szenvedélyes kicsinyítő képzők – mit mondjak? Kik beszélnek úgy, ahogy ezt az orosz hallom és képzem? Szovjet-orosz zsidó viccekre gondolok, például, a viccbeli Rabinovicsokra, a kicsi zsidókra, nem nagy lakásokban, hanem kis boltokban – de ha őket hallanám, nem is érteném, mit mondanak. Ennek a képzelt orosznak van egy képzelt leningrádi pergése is, kiművelt és lezser egyszerre. Semmit se tudok róla, mindent képzelek. Mit helyeztem még bele ebbe a képzelt nyelvbe, amit nem is beszélek, csak hallok? Hogy ezért féljek, ha kihal. És ma, február 25-én meghallgattam a rögzített párbeszédet a Kígyó-sziget ukrán védői és az orosz támadók között. Mind ugyanazt a nyelvet beszélnek. Megdermesztett a rémület, amikor meghallottam az orosz tisztet, elegáns, pergő mondatait, a számomra ismerős kiejtést és lejtést. Az unokatestvérem, Makszim hangján beszélt. Minden szavát értettem. Orosz hadihajó vagyok, mondta kezdetben nyugodtan, majd egyre hangosabban, egyre türelmetlenebbül és fenyegetőbbben. Vétel, mondja a végén. Dialógusban vannak. Az ukrán határőrök röviden tanácskoznak, gyorsan egyeztetnek, köztük van egy nő is. Akkor ennyi – legyen az is, hogy a faszba? Mindenesetre legyen, mondja a nő. Íme a vicc, a halálos, szenvedélyes. Apróság. Ugyanazon a nyelven, ugyanolyan lendülettel, ugyanolyan eleganciával válaszolja az ukrán határőr – orosz hadihajó, húzz a faszba. Autoritás nélkül mondja, tárgyilagos hetykeséggel, úgy, mint képzelt anyanyelvemen: a ná huj egy szó, a hangsúly az első szótagon van. Dagályosságával, lejtésével, szívszorító ismerősségével és sok évtizedes történetével az orosz hadinyelv, a háború és szerelem, a háborús szerelem és szerelmes háború nyelve húz a faszba. A másik nyelv, a válaszé, ez is az enyém, de még gyorsan el kellene sajátítanom.

2022. február 25.

A menekülő anyák tekintetében mintha lenne valami közös, a visszatartott-kontrollált kétségbeesés – mint aki éppen most hagyta abba a sírást, és könny-mázás a szeme örökre. És valóban épp most hagyták abba a sírást. Könnyhártya fedi a szemüket, ha bele merek nézni, látom, a pupilla színe elmélyül, határai elmosódnak. Ahogy megyünk előre a háborúban, egyre gyűlik a könnyhártya fala mögött mindaz, amit elképzelhetetlen erővel tartanak vissza.

2022. március 9.

Szülővárosom végtelen távolságba került a fizikai-politikai térben, és közben találkozásokba és helyzetekbe költözött. Szülővárosom azzá vált, ami mindig is volt, aminek lennie kellett, nyelv és találkozás másokkal. Mikor az Ukrajnából menekülőket megkérdezik, honnan tudok így oroszul – ilyen zavarba ejtően egyszerre ismerős módon, és mégis irtó hibásan, akcentusosan –, akkor azt mondom: máamá lényingrádká. Ebben minden benne van, amit érdemes tudni, a közös történetünk és az elköteleződés. Hálás vagyok minden mondatért, amit meghallgatnak és megválaszolnak, a kapcsolódásért, amit megengednek. Létesülök ezekben a találkozásokban; szülővárosom, ami valaha ott volt a térképen, szovjet-orosz város volt egykor, most más alapon épül, szóról szóra, mondatról mondatra. Így épül a másik is, amiben felnőttem, Budapest, a tégláit kézzel kézzel adják egymásnak azok, akik most a menekülőket segítik minden elérhető eszközzel. A háború határain túl átcsap rajtunk a nők és gyerekek áradata, mi pedig a közősen valahogy megértett mondatokban találkozunk.

2022. március 14.